

wspomnianego wyżej papieża zgody na koronację Bolesława II. Prowadzona przez Norberta Delestowicza polemika posiada przy tym wszelkie walory naukowe. Warto równocześnie zwrócić uwagę na to, że język używany przez Autora w narracji w wyważony sposób łączy w sobie powagę nauki z klarownością przekazu, czyniąc monografię przystępną dla szerszego grona odbiorców. Na uznanie zasługuje również podkreślenie znaczenia i oddziaływania kobiet – czy to Dobroniegi Marii (matki Bolesława), czy też królewskiej siostry, Świętosławy (zwaną też Swatawą), której Norbert Delestowicz poświęcił oddzielny ekskurs. Czytelnik może natomiast nieraz odnieść wrażenie nadmiernie rozbudowanych wątków pobocznych, pośrednio dotyczących dziejów Bolesława Szczodrego, w szczególności tyczy się to losów Izjasława Jarosławowicza, któremu Autor poświęcił bardzo dużo uwagi. Należy jednak zaznaczyć, że wobec niewielu zachowanych źródeł historycznych jest to zabieg wskazany, pozwalający pokazać panowanie polskiego monarchy w szerszej, europejskiej perspektywie.

Praca składa się z dwunastu rozdziałów, z których pierwsze osiem oraz dziesiąty dotyczą działalności politycznej księcia-króla Bolesława na arenie międzynarodowej i jego działań wobec Świętego Cesarstwa Rzymskiego, Czech, Rusi, Węgier, a także dworu papieskiego. Autor omówił tu również sporne zagadnienie ewentualnego sojuszu Bolesława Szczodrego z Sasami i Lutykami. Pozostałe rozdziały dotyczą sytuacji wewnętrznej kraju, ze szczególnym uwzględnieniem koronacji polskiego władcy, a także jego sporu z biskupem Stanisławem oraz prowadzonej działalności fundacyjnej i kontynuowania dzieła odbudowy polskiego Kościoła po kryzysie lat trzydziestych XI wieku. Praca jest wzbogacona także o epilog poświęcony jednemu znanemu synowi Bolesława – Mieszkowi, a także o sześć ekskursów, które ze względu na swój charakter nie mogły być częścią właściwej pracy, ale stanowią jej cenne uzupełnienie. Całość wieńczą zakończenie, streszczenie w języku angielskim, bibliografia, a także indeks osób i nazw geograficznych.

Praca *Bolesław II Szczodry. Trzeci król Polski. Od władzy po wygnanie* posiada niewątpliwe walory naukowe i w znaczący sposób przyczynia się do rozwoju dalszych badań nad epoką pierwszych Piastów. Stanie się zapewne obowiązkową lekturą dla wszystkich badaczy podejmujących zagadnienia związane z panowaniem króla Bolesława II zwanego Szczodrym vel Śmiałym.

rec. Jan Jeż

Mariusz Trąba, *Kościół katolicki w Zagłębiu Dąbrowskim 1945-1989. Wspólnota religijna w rzeczywistości regionu miejsko-przemysłowego*, Katowice–Kraków 2021, ss. 528.

L iteratura naukowa dotycząca dziejów Zagłębia Dąbrowskiego została wzbogacona o niezmiernie interesującą pozycję ks. Mariusza Trąby przedstawiającą historię Kościoła katolickiego w tym regionie w latach 1945-1989. Opracowanie wpisuje się w nurt badań poświęconych wieloaspektowym próbom ukazania specyfiki tego ośrodka przemysłowego, który został ukształtowany w drugiej połowie XIX w. na terenie przygranicznym (z symboliką „Trójkąta Trzech Cesarzy”). Kwestia specyfiki i tożsamości regionu została na nowo podjęta w monografii. Jak zauważa badacz środowiska ludzi Zagłębia, sami mieszkańcy mają wiele problemów dotyczących samookreślenia, gdyż przybywali na te ziemie w poszukiwaniu

pracy z różnych terenów. Wspomniana trudność dotyczy szeroko rozumianej tradycji, poglądów i kultury (s. 11).

Zarówno perspektywa geograficzna tego obszaru, jak też społeczno-polityczna stanowiły przedmiot wielu dotychczasowych opracowań. Podejmowano także tematykę religijności mieszkańców Zagłębia, lecz dotychczasowe opracowania posiadały górną cezurę 1939 r. lub uwzględniały zmiany zachodzące po 1989 r. Monografia ks. Mariusza Trąby jest pierwszym opracowaniem, które w sposób syntetyczny przedstawia Kościół jako wspólnotę religijną rozwijającą się w skomplikowanych warunkach okresu PRL-u w rzeczywistości regionu miejsko-przemysłowego. O wysokiej wartości naukowej pozycji może świadczyć oparcie jej na solidnej bazie źródłowej. Wykorzystano tu źródła pochodzące z dwudziestu sześciu archiwów państwowych i kościelnych (w tym także zakonnych i parafialnych). Na temat poruszanej problematyki Autor wypowiada się z wielkim profesjonalizmem i umiejętnością właściwego ujmowania prezentowanych zagadnień. Jednocześnie należy podkreślić bardzo staranną szatę językową pozycji, co zachęca do lektury.

Recenzowana książka składa się ze wstępu (s. 11-23), pięciu rozdziałów (pierwszy s. 25-49, drugi s. 51-111, trzeci s. 113-179, czwarty s. 181-253, piąty s. 255-339), zakończenia (s. 341-344), aneksów (s. 345-466), map (s. 467-470), wykazu wykorzystanych źródeł i literatury (s. 471-496), spisu tabel, map i wykresów (s. 497-499), indeksu osobowego (s. 501-512), indeksu nazw miejscowych i geograficznych (s. 513-528).

Pierwszy rozdział poświęcony jest charakterystyce Zagłębia Dąbrowskiego. W tym miejscu Autor nakreśla mało znany, a jakże interesujący problem społeczno-religijnej historii tego obszaru. Podejmując ten kontrowersyjny temat, wyjaśnia źródła sporu społecznego i światopoglądowego, stojącego u podłoża wizji dziejów Zagłębia określanego mianem „Czerwone”. Lektura tekstu pozwala dostrzec szeroką perspektywę złożonej rzeczywistości zagłębiowskiej, w której obok działań nurtów lewicowych istniały inne. Uzyskanie pełnego obrazu regionu staje się niemożliwe bez uwzględnienia na omawianym terenie roli Kościoła katolickiego, który stanowił „ważny punkt odniesienia dla zdecydowanej większości mieszkańców” (s. 39), co wykazuje Autor. W tym samym rozdziale omówiona jest inna istotna kwestia, która dotyczy granic obszaru Zagłębia Dąbrowskiego. Ich określenie stanowi temat dyskusyjny, toteż zaprezentowanie i uzasadnienie tychże granic jest ważnym uściśleniem dokonany przez ks. Mariusza Trąbę.

Region Zagłębia Dąbrowskiego w latach 1925-1992 przynależał do diecezji częstochowskiej. Rozdział drugi poświęcony jest omówieniu struktur administracyjnych Kościoła katolickiego, w których jest usytuowany tzw. zagłębiowski region duszpasterski. Autor opisuje proces dokonywanych przemian w organizacji dekanalnej i parafialnej miejscowego Kościoła. Ostatni podpunkt rozdziału poświęca roli zakonów i zgromadzeń zakonnych na tym terenie, podkreślając ich „wzrastającą rolę” (s. 342). Wbrew zamierzeniu polityki władz państwowych, które zmierzały do usunięcia sióstr zakonnych z przestrzeni życia społecznego w badanym okresie – pozostały one w duszpasterstwie, a nawet ich oddziaływanie zostało „zintensyfikowane”. Mimo że proces powstawania placówek zakonnych na Ziemi Zagłębiowskiej nie był łatwy, to jednak właśnie w Sosnowcu – w 1921 r. zostało założone Zgromadzenie Sióstr Karmelitanek Dzieciątka Jezus. Zgromadzenie to w ciągu kolejnych lat dziejów rozszerzyło swoją działalność na inne tereny Polski i poza jej granice. Jak zauważa Autor monografii, jedynie karmelitanki posiadały w Zagłębiu swój dom macierzysty, generalny i nowicjatu. Warto podkreślić, że współzałożycielka zgromadzenia

czcigodna s. B. m. Teresa Kierocińska zwana jest „Matką Robotników” i „Apostołką Zagłębia”. Obok żeńskich instytutów życia konsekrowanego w posługę apostołską zostały zaangażowane męskie zgromadzenia zakonne. W badanym okresie pięć parafii powierzono ich duszpasterskiej opiece.

Trzeci rozdział publikacji poświęcony jest duchowieństwu. Autor prezentuje ich warunki pracy i życia, postawy wobec władzy i wydarzeń społeczno-politycznych. Charakterystyka tej zróżnicowanej grupy duszpasterzy pozwala dostrzec „złożoność postaw i zachowań ludzkich” (s. 179). Księża ci realizowali swoją misję duszpasterską w trudnych warunkach, a przedstawiona tu wieloaspektowa i obiektywna analiza, nacechowana jest zrozumieniem specyfiki tego okresu.

Czwarty rozdział omawia grupę wiernych, którzy wraz ze swymi duszpasterzami tworzyli wspólnotę Kościoła. Przez pryzmat uczestnictwa w życiu parafialnym, a szczególnie w życiu liturgicznym i sakramentalnym ukazano postawy religijne laikatu. Na podstawie charakterystyki społeczności mieszkańców Zagłębia pod względem jej ustosunkowania do Kościoła i religii czytelnik dowiadyuje się, że zdecydowana większość przyznawała się do katolicyzmu. Wśród ludzi ochrzczonych wyróżniała się grupa wiernych aktywnie angażujących się w życie parafialne w wielorakich formach, m.in. poprzez udział w stowarzyszeniach, bractwach i chórach. Osoby te były m.in. dużym wsparciem dla księży w staraniach o budowę nowych kościołów. Podobnie jak w innych regionach kraju, obok ludzi zaangażowanych religijnie, w tym miejsko-przemysłowym środowisku znajdowała się rosnąca grupa niewierzących. Tworzyły ją zarówno osoby obojętne religijnie, jak też ci, którzy przyjmowali postawę ateistyczną „ze względu na przekonania, naciski w pracy czy chęć zrobienia kariery w ówczesnych warunkach” (s. 343).

Rozdział piąty monografii dotyczy kwestii duszpasterstwa. Omówiono bardzo istotne formy działalności duszpasterskiej, jak organizacja kultu, katechizacja, praca charytatywna, duszpasterstwo specjalistyczne grup zawodowych i stanowych. Mimo że działalność duszpasterska podlegała ograniczeniom i represjom ze strony władz partyjnych i administracyjnych, nie została jednak zaniechana. Ostatni podrozdział stanowi omówienie realizacji ogólnopolskich programów duszpasterskich w zagłębiowskich warunkach. Wśród wielu bardzo interesujących wątków znajduje się tu opis dwu ważnych wydarzeń, w których brał udział prymas kard. Stefan Wyszyński. Pierwsze to – kontestowana przez władze – uroczystość obchodów milenijnych w Sosnowcu (maj 1967) oraz drugie – koronacja figury NMP Anielskiej w Dąbrowie Górniczej (maj 1968). Wydarzenia te ukazały wielką mobilizację i religijne zaangażowanie wiernych.

Ilustrację tez i analiz przedstawionych w książce stanowią bardzo interesujące dokumenty zamieszczone w aneksach. Obrazują one życie Kościoła katolickiego w Zagłębiu Dąbrowskim w różnorodnych jego aspektach.

W tym miejscu warto zauważyć, że bardzo ciekawe byłoby porównanie i zestawienie wyników badań Autora pozycji z innym, podobnym regionem przemysłowym, np. plockim. Pozwoliłoby to bardziej uwypuklić specyfikę omawianego terenu, jako miejsca realizacji misji Kościoła katolickiego i wyprowadzić podsumowujące wnioski. Sygnalizowany brak można jednakże usprawiedliwić przez prosty fakt, że takie zestawienia wymagałyby dodatkowego miejsca, a zarazem wydłużenia obszernej, recenzowanej pozycji. Do opracowania i pogłębienia pozostają jeszcze inne wątki, jak np. wielorakie formy działalności duszpasterskiej,

które dotąd nie doczekały naukowego opracowania zarówno w wymiarze Kościoła w Polsce, jak i na Zagłębiu (s. 21).

Reasumując, omawiana pozycja stanowi nowatorskie, syntetyczne, niezwykle wartościowe opracowanie. Wnosi bardzo istotny głos do „dyskusji na temat tożsamości regionu Zagłębia Dąbrowskiego” (s. 19). Autor wykazał ważny fakt, że życie religijne mieszkańców regionu – „często traktowane jako margines życia tutejszych mieszkańców” – posiada swoją bogatą tradycję. Mieszkańcy tego regionu uczestniczyli w życiu Kościoła katolickiego, podobnie jak Polacy zamieszkujący inne części kraju.

rec. s. Wiktoria Renata Szczepańczyk CSCIJ

Władysław Łokietek – odnowiciel Królestwa Polskiego. Restaurator Regni Poloniae, red. Janusz Grabowski, Waldemar Graczyk, Hubert Wajs, Archiwum Główne Akt Dawnych, Warszawa 2021, ss. 250.

Władysław I Łokietek (1260/1261-1333) odegrał znaczącą rolę w historii państwa polskiego. Dziedzicząc w 1267 r. schedę po swoim ojcu, Kazimierzu I Kujawskim, nie wydawał się człowiekiem, który mógłby doprowadzić do wielkich zmian w dziejowej polityce rozbitego państwa Piastów. Jednak już w okresie młodości podejmował działania dążące do zjednoczenia Królestwa Polskiego, co stało się faktem w 1320 r. Koncepcja scalania państwa była jednak długotrwałym procesem sięgającym już lat 90. XIII w., w której od początku władca zaznaczył chęć swojej dominacji. Jednym z istotnych czynników stało się objęcie przez niego władzy w Małopolsce – wcześniejszej dzielnicy senioralnej – czyli poniekąd w centrum państwa Piastów. Po bezpotomnej śmierci księcia Leszka Czarnego (1241-1288) doszło do konfliktu pomiędzy książętami polskimi o władzę nad jego ziemiami. Niewątpliwie zgon władcy można uznać za punkt zapalny, który rozpoczął proces zjednoczenia państwa polskiego. Pretensje do tronu krakowskiego rościło sobie wielu Piastów, w tym także wspomniany już Łokietek¹⁵. Pomimo pozyskania Małopolski dla Władysława nie udało się dokonać pełnego zjednoczenia. Dopiero sprzyjające ku temu okoliczności, m.in. włączenie Wielkopolski w skład ziem już opanowanych, spowodowały, że nastąpiła szansa na próbę przywrócenia Polsce statusu królestwa.

Koronacja Władysława Łokietka miała miejsce 20 stycznia 1320 r. i odznaczała się wielkim splendorem. Gest nałożenia na głowę nowego króla korony przez samego arcybiskupa gnieźnieńskiego Janisława można utożsamiać z faktem odrodzeniem Królestwa Polskiego. Datę intronizacji historycy konotują z zakończeniem okresu rozbitcia dzielnicowego w Polsce i pod tym względem stanowi szczególną wartość dziejową. Dzięki zabiegom Łokietka i później jego syna, Kazimierza, państwo polskie można było uznać za stabilny i suwerenny kraj, który mógł odgrywać znaczącą rolę w Europie.

Obecnie postać Władysława Łokietka nie posiada zbyt wielu monografii jej poświęconych, co dodatkowo powinno motywować badaczy dziejów średniowiecza do głębszego poszukiwania treści z nim związanych. Literatura przedmiotu mimo wszystko wydaje się być bogata, z racji tematyki zjednoczenia państwa polskiego. Należy podkreślić, że autorzy

¹⁵ M.K. Barański, *Dynastia Piastów w Polsce*, Warszawa 2016, s. 431-432.